

АНОТАЦІЯ

Давітадзе А. Г. Жанр обробки народної пісні в творчості Л. ван Бетховена. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво». – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Харків, 2021. ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2021.

Дисертацію присвячено спеціальному вивченню жанру обробки народної пісні, його історичного та художнього значення в творчості Людвіга ван Бетховена та в контексті традицій віденської класичної школи, що є першим системним науковим досвідом для сучасного українського музикознавства.

Визначено, що актуальність обраної теми зумовлена відсутністю у вітчизняному бетховенознавстві монографічних досліджень про цю масштабну галузь бетховенського доробку; назрілою необхідністю включення до українського наукового обігу тих сучасних праць за пропонованою проблематикою, які протягом останніх десятиліть опубліковані в Європі, США та Канаді; важливістю відтворення історичного контексту, передумов, життєвих обставин, що акумулювали інтерес Л. ван Бетховена до жанру обробки. Ці аспекти склали наукову новизну пропонованого дослідження.

З'ясовано, що віденському класику (як і його видатному сучаснику Й. Гайдну), належить велика кількість обробок народних пісень – 179, що увійшли до складу 8 збірок із 19 етнічними за походженням пісенними колекціями. До обробок композитор звертався протягом 14 років – з 1806–1820 роках. Це становить майже третину терміну його творчої активності у зрілий та перехідний періоди, названі та обґрунтовані в роботі як *«пісенний етап»* творчості, що концентрує не тільки *концептуальні твори великої форми*, а й *малі форми*, серед них, у тому числі, авторські пісні та обробки

фольклору. Сумарно підраховано, що останні перевищують кількість пісень композитора удвічі, становлять самостійну і потужну галузь його спадку.

У цьому аспекті відтворено певні закономірні історичні паралелі між старовинною практикою збирання, обробки, видання пісенних колекцій та її розвитком у передкласичний і класичний періоди розвитку музичного мистецтва з метою порівняння різних жанрово-стильових тенденцій еволюції обробки та вияву останніх у творчості віденських класиків, зокрема, Л. ван Бетховена.

Отримані результати дослідження спрямовані на подальшу розробку історичних, теоретичних, методологічних засад вивчення явища музичної обробки, її генези, формування жанрового методу на різних етапах розвитку у деяких країнах континентальної та острівної Європи XVI–XIX століть. Зокрема, вперше до україномовного наукового обігу введено історичні відомості про традиції колекціонування народних пісень та їх обробок на Британських островах задля висвітлення ролі в цьому процесі європейських континентальних композиторів. Здійснено аналіз видань, включаючи структуру, основний зміст, музичні зразки пісенних обробок, їх тембровий склад, характер інструментального супроводу, передмову та післямову видавця, друкарське оформлення задля подальшого співставлення зі змістом бетховенських збірок.

У зв'язку з цим виявлено, що значну частину останніх складає саме британська пісня в її етнічних різновидах – англійська, шотландська, уельська, ірландська – усього 139 зразків у семи збірках із восьми. Також надано інформацію про тих британських друкарів, які співпрацювали з Л. ван Бетховеном, це, зокрема, В. Нап'є (1740–1812), Дж. Томсон (1757–1851), В. Уайт (1771–1858).

Спеціального розгляду набули питання європейських континентальних замовлень на видання пісенних обробок Л. ван Бетховена. З'ясовані фірми та імена видавців: Відня – З. Штейнер (1773–1838), К. Артарія (1747–1808), А. Діабеллі (1781–1858), Бонна – Н. Зімрок (1751–1832), Берліна, Парижа –

М. Шлезінгер (1798–1871), Лейпцига – К. Петерс (1779–1827), Г. Пробст (1791–1846) тощо.

Наукової новизни для українського музикознавства набули питання публікації, бібліографічного опису, систематизації принципів каталогізації, особливостей упорядкування нотних серій бетховенських обробок.

На основі вивчення корпусу праць з питань теорії жанру обробки у дисертації наведено існуючі в сучасному музикознавстві його дефініції, типологічні ознаки, класифікації різновидів, підкреслена загальнонаукова думка про обробку як творчий процес і, водночас, його результат. З'ясовано, що обробка актуалізує дію механізмів міжстильового спілкування, переінтонує першоджерело. Вона має усвідомлюватися і як музично-мисленнєва, і як композиторсько-технологічна діяльність; вона є вторинним жанром музичної творчості, який має ознаки синтезу тексту першоджерела (народна пісні, твір іншого композитора) та його інтерпретації. Виникає нова художня цілісність – композиторський твір з авторським статусом.

У зв'язку з цим доведено, що обробка містить узагальнені закономірності та індивідуально-творчий компонент, корелює з авторськими методами, принципами та прийомами композиторського письма, тому входить до систем індивідуально-композиторського стилю, оригінальних авторських творів як органічна складова. В якості прикладу, окрім системного аналітичного обґрунтування, надано історичний факт про публікацію пісенних обробок Л. ван Бетховена видавничою фірмою *Breitkopf und Härtel*, що включила обробки композитора до 24-ї серії видань його авторських опусів, позначивши їх – «Бетховенські твори. Пісні з фортепіано, скрипкою та віолончеллю»).

Підкреслено, що обробка пісенного фольклору в історичній трансгресії сприяла розповсюдженню народної культури у професійних музичних колах, віддзеркалюючи діалектику взаємодії авторської та колективної, професійної та традиційної, аутентичної та вторинної творчості, переінтонування фольклорних джерел, збагачення інтонаційного «тезаурусу»

композиторського мистецтва, його демократизацію, інтернаціоналізацію та універсалізацію, вплив на музичні процеси темотворення, формо-, жанро-, стилістотворення. *Отже обробка віддзеркалює не тільки першобраз народної пісні, а власний метод її автора.*

З'ясовано роль пісні, в цілому, і народної пісні, зокрема, у творчому доробку Л. ван Бетховена, відтворено історичні передумови та життєві обставини, що акумулювали інтерес композитора до жанру обробки, виявлено місце останньої у періодизації творчості композитора, охарактеризовано пісенні витоки бетховенського тематизму.

Визначено, що останній, *по-перше*, віддзеркалює тенденцію класичного мистецтва до демократизації, що відбито у характері бетховенських тем, як вокальних творів, так і інструментальних – варіацій, сонат, камерних ансамблів, концертів, симфонічних опусів тощо. Багато бетховенських тем вирізняється простотою мелодики, ритму, ясністю форми, котрим властиві принципи варіаційного розвитку, жанрова характерність, стилізація національного колориту, метод цитування фольклорних пісенно-танцювальних мелодій («жанрова цитата» за Н. Юденіч). *По-друге*, звернення Л. ван Бетховена до цитат народних пісень та створення авторських тем пісенного складу є доказом не тільки вагомого значення цього жанру для бетховенської творчості, а й передбачення нової романтичної естетки музичного мистецтва.

Аналітичні нариси щодо бетховенських зразків жанру обробки включають питання історії їх створення, змісту, структури, принципів укладання / циклізації у бетховенських збірках, ладомелодичних, ладогармонічних, ритмічних, фактурних засад, тембрового розвитку в інструментальному тріо-супроводі, вокально-виконавського складу, аспектів форми в обробках Л. ван Бетховена.

Серед ознак циклізації визначено *поєднання обробок за принципом контрасту та спорідненості*. Серед інших структуротворчих особливостей у збірках із кількома етнічними мелодіями спостерігаються процеси складання

«циклів у циклі» (мініцикли). Визначено національно-стильовий критерій їх локації, завдяки чому у збірках утворюються *моноцикл* – такий, що містить пісні однієї нації, які природно споріднені за інтонаційним змістом (ладомелодичним, ладогармонічним, образно-жанровим), вони чергуються одна з іншою або розосереджені у збірці; *бінарний цикл*, котрий за наведеними вище критеріями відрізняється від першого типу циклізації, хоча теж представлений піснями однієї нації, але за жанровими та образними характеристиками ці пісні яскраво контрастують одна з іншою, *утворюючи «єдність протилежностей»*. Це наділяє мікроцикли ознаками концертності, умовної змагальності. Така «мініциклізація» на рівні усієї збірки не перевищує більше, аніж три етнічно однорідні пісні, що слідують поспіль (це не виключає бінарної логіки поєднання пісень між собою). Повторне (рефренне) чергування у збірці пісень однієї етнічної приналежності відкриває наявні ознаки «форми другого плану» типу рондо.

Також у збірках визначено інший – альбомний принцип укладання (що не виключає наявних тенденцій до циклізації). З'ясовано, що у бетховенських збірках обробок немає очевидних рис вокального циклу через відсутність певного сюжету, єдиної лінії його розвитку, головного героя, наскрізної образно-емотивної тематики.

У дослідженні вперше з'ясовано типи та критерії класифікації жанру обробки у спадку Л. ван Бетховена, що сягають від стилізацій, гармонізацій до імпровізацій; надано цілісний аналіз змісту та структури жанрових зразків; систематизовано основні прийоми та принципи бетховенського опрацювання фольклорних джерел як вияви композиторського творчого методу і стилю.

Визначено класичний різновид пісенної обробки «бетховенського» типу, що спроектовано на прийоми та принципи опрацювання Л. ван Бетховеном одноголосних пісенних мелодій. Останні отримують ознаки бетховенського класичного стилю у доданому до них акомпанементі, моделюванні гармонічного, фактурного, тембрового, структурного

контекстів, яких не містить фольклорне першоджерело; застосуванні мотивно-тематичної розробки, поліфонічного, варіаційного, варіантного, наскрізного розвитку; динамізації форми, складанні до пісень інструментальних вступних і заключних ритурнелів. Вокальна природа фольклорних наспівів поступається інструментальним принципам і прийомам обробки та розвитку, що свідчить про вплив класичного інструментального стилю Л. ван Бетховена.

Окремо розглянуто функції тріо-супроводу в обробках, специфіку трактування фортепіано, скрипки, віолончелі, проведено стильові паралелі з авторськими зразками жанру тріо.

Окреслено перспективу вивчення обраної в дисертації теми в аспекті подальшого розвитку теорії жанру обробки, її класичного різновиду, а також окремих актуальних питань сучасного бетховенознавства.

Ключові слова: камерно-вокальна творчість, першоджерело, жанр обробки, композиторська інтерпретація, національний, композиторський стиль, творчий метод, прийоми та принципи обробки, типи обробки, інструментальний тріо-супровід.

ANNOTATION

Davitadze A.G. The genre of folk song settings in the creative work of L. Van Beethoven. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for acquiring a degree of Doctor of Philosophy on specialty 025 – «Musical Art». – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, Kharkiv, 2021. State Higher Educational Institution Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation is devoted to a special study of the genre of folk song settings, its historical and artistic significance in the creative work of Ludwig van

Beethoven and in the context of the traditions of the Viennese classical school, which is the first systematic scientific experience for modern Ukrainian musicology.

It has been determined that the relevance of the chosen topic is stipulated by the absence of monographic studies on this large-scale part of Beethoven's legacy in domestic Beethoven studies; by the urgent need to include into the Ukrainian scientific circulation those modern works on the proposed issues, which have been published in recent decades in Europe, USA, Canada; by the importance of reproducing the historical context, preconditions, life circumstances that accumulated L. van Beethoven's interest in the genre of settings. These aspects constituted a certain scientific novelty of the proposed study.

It has been found that the Viennese classic (as well as his prominent contemporary J. Haydn) created a large number of adaptations of folk songs – 179, which were a part of 8 collections with 19 ethnic song collections. The composer resorted to settings for 14 years – from 1806 to 1820. This is almost one third of the time of his creative activity in the mature and transitional periods, named and justified in the work as a «*song stage*» of creativity, which concentrates not only L. van Beethoven's *conceptual compositions of great form*, but also *small forms*, including the author's songs and settings of folklore. In total, it is estimated that the latter are twice the number of the songs of the composer, and are an independent and powerful part of his legacy.

In this aspect, certain regular historical parallels between the ancient practice of collecting, arranging, and publishing song collections and its development in the pre-classical and classical periods of development of musical art are reproduced in order to compare different genre and style trends in the evolution of settings and manifestation of the latter in the creativity of Viennese classics, in particular, of L. van Beethoven.

The received results of the study are aimed at the further development of historical, theoretical, methodological grounds of studying the phenomenon of musical settings, its genesis, the formation of genre method at different stages of

the development in some countries of continental and island Europe of the 16th – 19th centuries. In particular, for the first time, historical information about the traditions of collecting folk songs and their settings in the British Isles was introduced into the Ukrainian-language scientific circulation in order to highlight the role of European continental composers in this process. The analysis of publications has been performed, including the structure, the main content, musical samples of song settings, their timbre composition, the nature of the instrumental accompaniment, the preface and the afterword of the publisher, and the typographic design for the further comparison with the content of L. van Beethoven's collections.

In this regard, it has been found that a significant part of the latter is the British song in its ethnic varieties – English, Scottish, Welsh, and Irish – a total of 139 samples in seven collections out of eight. There is also information about those British publishers who collaborated with L. van Beethoven, including W. Napier (1740–1812), J. Thomson (1757–1851), W. White (1771–1858).

The aspects concerning European continental orders for the publication of L. van Beethoven's song settings have received a special consideration. The firms and names of the publishers have been found out: Vienna – Z. Steiner (1773–1838), K. Artaria (1747–1808), A. Diabelli (1781–1858), Bonn – N. Zimrock (1751–1832), Berlin, Paris – M. Schlesinger (1798–1871), Leipzig – K. Peters (1779–1827), G. Probst (1791–1846) and others.

The issues of publication, bibliographic description, systematization of cataloguing principles, peculiarities of regulating the musical series of L. van Beethoven's settings have acquired a scientific novelty for Ukrainian musicology.

Based on the study of the body of works on the theory of the genre of settings, the dissertation presents its definitions existing in the modern musicology, typological features, classification of varieties, emphasizes the general scientific idea of settings as a creative process and, at the same time, its result. It has been found that settings actualize the mechanisms of inter-stylistic communication, re-

intone the primary source. They must be understood both as a musical-mental and as a compositional-technological activity; it is a secondary genre of musical creativity, which has the features of the synthesis of the text of the primary source (folk songs, a composition by another composer) and its interpretation. As a result, there is a new artistic integrity – a composer's composition with the author's status.

In this regard, it has been proved that settings contain generalized patterns and individual-creative component, correlate with the author's methods, principles and techniques of composer's writing, so they are a part of the systems of individual-composing style, original author's compositions as an organic component. As an example, in addition to a systematic analytical justification, we have provided the historical fact of the publication of L. van Beethoven's song settings by the publishing company *Breitkopf und Härtel*, which included the composer's settings into the 24th series of editions of his author's opuses, marking them – «Beethoven's compositions. Songs with the piano, violin and cello».

It has been emphasized that the settings of song folklore in historical transgression contributed to the spread of folk culture in professional musical circles, thus reflecting the dialectic of interaction of author's and collective, professional and traditional, authentic and secondary creativity, the re-intoning of folklore sources, the enrichment of intonation «thesaurus» of the composing art, its democratization, internationalization and universalization, the influence on the musical processes of theme formation, the form-, genre-, and style-formation. *Thus, settings reflect not only the original image of the folk song, but also the author's own method.*

The role of the song, in general, and the folk song, in particular, in the creative legacy of L. van Beethoven has been discovered, the historical preconditions and life circumstances that accumulated the composer's interest in the genre of settings have been reproduced, the place of settings in the periodization of the composer's creative work has been identified, the song origins of Beethoven's thematism have been characterized.

It has been determined that the latter, *firstly*, reflects the tendency of classical art to democratize, which is reflected in the nature of L. van Beethoven's themes of both vocal compositions and instrumental ones – variations, sonatas, chamber ensembles, concertos, symphonic opuses and more. Many L. van Beethoven's themes are characterized by the simplicity of melody, rhythm, clarity of form, which are characterized by the principles of variation development, genre distinctness, stylization of national colouring, method of quoting folk song and dance melodies («genre quote» by N. Yudenych). *Secondly*, L. van Beethoven's appeal to quotations of folk songs and the creation of author's themes of the song composition is not only a proof of the importance of this genre for Beethoven's creative work, but also a prediction of a new romantic aesthetics of musical art.

The analytical essays on Beethoven's samples of the genre of settings include the questions on the history of their creation, content, structure, principles of composition / cyclization in L. van Beethoven's collections, tone-melodic, tone-harmonic, rhythmic, textural principles, timbre development in the instrumental trio-accompaniment, vocal-performing composition, and the aspects of form in L. van Beethoven's settings.

Among the signs of cyclization we have determined *a combination of settings on the principle of contrast and kinship*. Among other structure-forming features in collections with several ethnic melodies the processes of compiling «cycles in a cycle» (mini-cycles) are observed. The national-stylistic criterion of their location is determined, due to which a *monocycle* is formed in the collections – one that contains songs of one nation, which are naturally related in intonation content (tone-melodic, tone-harmonic, and figurative-genre), they alternate with each other or are scattered in the collection; a *binary cycle*, which according to the above criteria differs from the first type of cyclization, although is also represented by the songs of one nation, but in terms of genre and image characteristics, these songs contrast sharply with each other, *forming a «unity of opposites»*.

This gives the micro-cycles the signs of concert nature, conditional competition. Such «mini-cyclization» at the level of the whole collection does not exceed more than three ethnically homogeneous songs that follow in a row (this does not exclude the binary logic of combining the songs with each other). The repeated (refrain) alternation in the collection of songs of one ethnicity reveals the existing features of the «secondary form» of the rondeau type.

Also in the collections there has been defined another type of compiling – an album one (which does not exclude existing trends to cyclization). It has been determined that in L. van Beethoven's collections of settings there are no obvious features of the vocal cycle due to the lack of a certain plot, of a single line of its development, of the main character, and of a through image-emotional theme.

For the first time the study clarifies the types and criteria for classification of the genre of settings in the legacy of L. van Beethoven, they are ranging from stylization, harmonization to improvisation; the holistic analysis of the content and structure of the genre samples has been provided; the basic methods and principles of Beethoven's processing of folklore sources as manifestations of the composer's creative method and style have been systematized.

The classical variety of song settings of Beethoven's type has been determined, and it is designed on the techniques and principles of L. van Beethoven's processing of one-voice song melodies. The latter receive features of Beethoven's classical style in the accompaniment given to them, in the modelling of harmonious, textural, timbre, structural contexts, which are not contained in the folklore primary source, in the application of motive-thematic development, the polyphonic, variation, variant, and through development, in the dynamization of the form, and in composing the instrumental introductory and concluding ritornellos to the songs. The vocal nature of folk melodies is inferior to the instrumental principles and techniques of settings and development, which indicates the influence of the classical instrumental style of L. van Beethoven.

The functions of the trio-accompaniment in settings, the specifics of interpretation of the piano, violin, and cello have been considered separately, the stylistic parallels with the author's samples of the trio genre have been made.

The prospect of studying the topic chosen in the dissertation in the aspect of the further development of the theory of the genre of settings, in particular, its classical variety, as well as some relevant issues of modern Beethoven studies has been outlined.

Key words: chamber-vocal creativity, primary source, genre of settings, composer's interpretation, national, composer's style, creative method, methods and principles of settings, types of settings, instrumental trio-accompaniment.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Давітадзе А. Г. «Своє – чуже» в обробках народних пісень Л. ван Бетховена: методи, прийоми та принципи. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : зб. наук. статей / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2018. Вип. 2. С. 114–118.

2. Давітадзе А. Українська пісня «Їхав козак за Дунай» в обробці для фортепіанного тріо з голосом Л. ван Бетховена: жанрово-стильові метаморфози. *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. статей / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2018. Вип. XIII. С. 60–74.

3. Давітадзе А. Г. Двадцять ірландських пісень з тріо-супроводом (WoO 153) в обробці Л. ван Бетховена: на перетині національного та авторського стилів. *Культура і сучасність*: зб. наук. статей / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019. Вип. 1. С. 240–246.

4. Давітадзе А. Г. Принципи переінтонування різнонаціонального фольклору в творчості Л. ван Бетховена (на прикладі збірки обробок «Пісні різних народів»). *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і*

практики освіти: зб. наук. статей / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2019. Вип. 53. С. 75–91.

5. Davitadze A. G. Timbre dramaturgy of the trio accompaniment in folksongs settings by L. van Beethoven (on the example of WoO 158 and WoO 153 collections). *European Journal of Arts*. Vienna, 2019. № 3. P. 8–15.